

Kaleidoskopisk sammenbrudd

BOKOMTALE: Antologien *Kollaps: På randen av fremtiden* gir interessante innblikk i hvordan vi kan forstå ulike former for kollaps. Fagspennet er bredt, med bidrag fra naturvitenskap, samfunnsvitenskap og humaniora. Resultatet er et mangefasettert bilde av et begrep som har sterk dagsaktualitet i møte med en usikker og sårbar framtid.

Av Hedda Susanne Molland, mastergrad i Development, Environment and Cultural Change ved Senter for utvikling og miljø, UiO.

Kollaps kan bety så mangt. Både bygninger, mennesker med epilepsi og sivilisasjoner kan kollapse. Fellesnevneren er at det er noe som faller sammen, enten det er bygningsfundament, menneskelig kjøtt og blod eller samfunnsstrukturer. *Kollaps: På randen av fremtiden* er en antologi som forsøker å gi flere svar på hvilken betydning ulike former for kollaps, i naturen og i samfunnet, reelle og imaginære, kan ha for hvordan vi forstår verden og lever livene våre på denne kloden. Den er redigert av Peter Bjerregaard, sosialantropolog og utstillingsrådgiver ved Kulturhistorisk museum, og Kyrre Kverndokk, folklorist og professor i kulturvitenskap ved Universitetet i Bergen.

Inkludert introduksjonen har boka 18 kapitler. Det er ikke gjort noen tematisk organisering av disse kapitlene. Det virker mer som om de er satt i en rekkefølge som gjør at variasjonen i perspektiv og fagfelt kommer tydelig frem; betraktninger rundt et kunstprosjekt følger artsutryddelse, og ideer om katastrofe i møtet med orkanen Katrina blir etterfulgt av en analyse av *Limits to Growth*-rapporten.

Boka framstår gir en mangefasettert begrepsanalyse av «kollaps». Det passer med redaktørens mål om «å skape en kaleidoskopisk bok der menneskets møte med en uforutsigbar verden kan vris og vendes på fra ulike perspektiver og faglige ståsteder» (10). På tross av denne brede tilnærmingen orienterer de fleste kapitlene i boka seg rundt spørsmål om samspillet mellom natur og kultur, med klimaendringer som et sentralt fokuspunkt. Vi får innblikk i kollaps på ulike nivåer, fra utryddelse av arter til individuell og psykologisk kollaps, fra en geologisk epokes sakte kollaps, til brå hendelser som eksempelvis en demning som brister. Boka forteller dermed en kombinert natur- og kulturhistorie.

Med tanke på bokas faglige og tematiske spenn vil jeg i denne bokomtalen derfor ha en ganske bred tilnærming. Jeg vil først fokusere på den tverrfaglige konteksten boka opererer i, deretter diskutere bokas egen flerfaglighet, gi en oversikt over bokas ulike elementer, og mot slutten diskutere dens svakere samt mer innsiktsfulle og interessante sider. Konklusjonen gir en oppsummering av min generelle vurdering.

***Collapse*, KOLLAPS og tidens relevans**

Da jeg leste tittelen på boka gikk tankene til Jared Diamonds *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed* fra 2005. Med unntak av Thomas Hylland Eriksens kapittel om sivilisasjoners kollaps er det likevel er det ikke mange åpenbare fellesnevner mellom *Kollaps* og den engelske navnebroren. Der Diamonds bok søkte å forklare hvorfor noen sivilisasjoner har gått under, søker *Kollaps* i større grad å beskrive hvordan vi imøtegår ulike former for kollaps, og i dem finner mening eller mangel på sådan.

Selv om boka i større grad er flerfaglig enn tverrfaglig, går den likevel inn i en tverrfaglig klima- og miljødiskusjon. Ett eksempel på det er hvordan boka kan knyttes opp til den aktuelle utstillingen KOLLAPS, som ble fast inventar på Kulturhistorisk museum i mai 2017. Selv om det ikke kommer fram i bokas introduksjon, gir Bjerregaards konkluderende kapittel «Museet mellom orden og kaos» inntrykk av at mye av inspirasjonen til bokas overordnede utforming kom fra denne utstillingen. Utstillingen tar for seg innvandringen til Norge etter forrige istid, folk i Polynesiens forhold til naturens kaos, og hvordan urbane dyrkere forsøker å unngå dagens overhengende trussel om økologisk kollaps. I likhet med utstillingen stiller også flere av kapitlene i *Kollaps* spørsmål ved om kollaps bør håndteres med å holde fast ved det som er, eller ved å søke det ukjente.

I tillegg bringer boka naturligvis assosiasjoner til forskning innen miljøhumaniora. Et viktig aspekt ved dette framvoksende feltet er fokuset på tid. Spørsmålet om noe kan kvalifisere som en kollaps er nødvendigvis knyttet opp til hvilken tidsskala man opererer med. Mens de små og personlige kollapsene forsvinner når tidsskalaen er geologiske epoker, blir de geologiske kollapsene usynlige sett fra et menneskelivs perspektiv. Derfor er det relevant å trekke paralleller mellom *Kollaps* og forskningsprosjektet «Geological Times: Geology and New Regimes of Historicity» ved Institutt for kultur og orientalske språk, UiO. Dette prosjektet ser på samspillet mellom geologisk dyp tid, antropocen og populærfaglig formidling på museer. I tillegg er det åpenbare linjer mellom *Kollaps* og redaktør Kyrre Kverndokks forskningsprosjekt «The Future is Now», ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen. «The Future is Now»-prosjektet drøfter de ulike tidsskalaene man opererer med i diverse klimadiskurser, og samspillet mellom fortid, nåtid og framtid innad i disse.

MER OM MILJØHUMANIORA: [En norsk dannelseshistorie sett fra fjellene](#) • [Hva sier dyrene?](#)

En flerfaglig syntese?

Boka har et alt for bredt faglig spenn til at det gir mening å gjøre en metodologisk og forskningsmessig vurdering av alle bidragene. Men det er interessant at redaktørene skriver at de nettopp har søkt å «holde gapene mellom fagene åpne» (10). I hvilken grad boka er tverrfaglig kommer an på leserens definisjon av begrepet. Eksempelvis vil noen kanskje mene at artsutryddelse er et felt som tilhører biologien. En følge av en slik logikk er at når samfunnsvitere og humanister går inn på denne tematikken, som Gro Ween og Arnar Árnason gjør i kapittelet «Å drepe den siste geirfugl», blir arbeidet deres tverrfaglig. Jeg vil si det er en alt for enkel definisjon av tverrfaglighet, som bedre lar seg definere gjennom valg av metoder og grunnleggende

forskningsspørsmål, en ved et overordnet valg av tema.

En leser av boka vil derimot nødvendigvis sitte igjen med et samlet inntrykk av de ulike kapitlene, en syntese som kanskje kan beskrives som tverrfaglig. Likevel, de mange perspektivene er ikke samordnede og man får ingen samlede svar på tvers av fagfelt. Vi har bidrag fra så ulike fag som biologi, geologi, litteraturvitenskap, psykologi, retorikk, arkeologi, og botanikk. Flest bidrag er det fra sosialantropologi og kulturstudier, men det er ikke så mange av disse at de to fagfeltene overdøver de andre stemmene i boka.

I tillegg er det mye å hente for historiefaget i boka. Det presenteres teorier om tid som har relevans for ulike analyser av historisitet, og vi får innblikk i historien til innflytelsesrike dokumenter, diskurser og kulturer på tvers av kloden. For øvrig er boka generelt interessant fra et teoretisk perspektiv. Det presenteres mange analytiske verktøy for å tolke kollaps, og mange av eksemplene er gode å tenke med.

Mye skjer på en gang

Som sagt er det et bredt tematisk spenn. Derfor vil jeg gi en kort oppsummering av de ulike kapitlene i kronologisk rekkefølge i påfølgende avsnitt. Jeg håper en slik oppsummering kan fungere som en slags veiledning for interesserte lesere. Selv om boka spenner bredt kan man likevel kjenne igjen noen tendenser, som at flere tekster tematiserer framtiden på en eller annen måte, og at det er kontraster mellom de som fokuserer på lange og de som fokuserer på korte tidsrom. I tillegg er innfallsvinkelen hos flertallet relativt kvalitativ, med konkrete eksempler som diskuteres i detalj.

Etter introduksjonen av Bjerregaard og Kverndokk presenterer Eriksen, som nevnt, et kapittel som tar for seg sivilisasjoners kollaps, og hva slags innstilling vi kan ha til vårt eget samfunns kollaps i møte med klimaendringer. Etter det følger et kapittel av Dag O. Hessen om økologisk kollaps og artenes plass i økosystemet, eksemplifisert ved fuglenes dominans etter at dinosaurene døde ut. I det geologiske fagmiljøet foregår det nå en diskusjon om hvorvidt vi har gått inn i en ny geologisk epoke, nemlig antropocen. I *Kollaps* viser Henrik H. Svensen hvordan den forutgående geologiske epoken holocen ikke var den balanserte idealtilstanden det er lett å tenke seg i lys av den uvisse antropocen.

Steffen Dalsgaard tar for seg forholdet mellom økonomi og klima i lys av begrepsmessige og analytiske overlapp, mens Anders Ehlers Dam skriver om kollapsens potensiale for fornyelse. Vi får et innslag fra psykologien med Ole Jacob Madsens diskusjon om den menneskelige psykes standhaftighet og tilpasningsdyktighet i møte med klimaendringer. Som nevnt diskuterer Ween og Árnason kulturelle møter med artsutryddelse, med geirfuglen som eksempel. Vi får også et innblikk i hvordan kunstprosjekter kan utforske kollapsens tvetydighet i Ingrid Hallands kapittel, mens Arne

Aleksej Perminow tar for seg forståelsen av hell, uhell og krise i øystaten Tonga i Stillehavet. Både John Ødemark og Kverndokk har kapitler som handler om framtidsvisjoner, der førstnevnte drøfter en eskatologisk fortelling fra Amazonas og dens betydning for miljøbevegelser, og sistnevnte diskuterer katastrofeforestillinger i sammenheng med orkanen Katrina.

Limits to Growth-rapporten fra 1972 er tema for Kristian Bjørkdahls kapittel, som viser hvordan grafer og figurer kan skygge for kollapsens samfunnsrelevans. Vi vender tilbake til framtiden med Isak Winkel Holms kapittel om det profetiske synet på kollaps i Henrik Ibsens «Brand» og Søren Kierkegaards *Frygt og Bæven* og i Ingvil Hellestrands kapittel om hvordan framtidens *science fiction* kan hjelpe oss å tenke annerledes om nåtidens samfunn. Tim Flohr Sørensen spør hvordan industri og stat kan planlegge 100 000 år fram i tid, mens Magnus Popp opererer i den andre enden av tidsskalaen, med en diskusjon om personlige valg i møte med frustrerende tiltaksløs klimapolitikk. Til slutt konkluderer Bjerregaard som nevnt med et kapittel om museets formidlingsrolle.

Sviktende grunn noen steder

En utfordring ved at boka er så flerfaglig som den er, er at formålet med boka framstår som noe uklart. Hvem er det boka egentlig orienterer seg mot? Som sagt var redaktørenes mål en «kaleidoskopisk bok» som belyser mange sider ved mennesket i en uforutsigbar verden. For en med faglig interesse i tematikken, for eksempel en som forsker på klimaendringdiskursen, kan de mange teoretiske perspektivene og empiriske eksemplene gi innsikt i hva som står sentralt i andre disipliner. En bred faglig forståelse er praktisk talt nødvendig for en som jobber med klimaproblematikken, ettersom klimaendringer visker ut skillelinjene mellom natur- og kulturhistorie (Chakrabarty 2009). Likevel tror jeg at ikke alle kapitlene vil ha like stor relevans for den faglige og intellektuelle praksisen til mange aktuelle lesere. Heldigvis betyr den store variasjonen i tilnærming, og mangelen på konkret samordning fra redaktørenes side, at en leser nettopp kan anvende en «plukk og mix»-strategi i lesning av boka.

Med utgangspunkt i min egen faglige kompetanse innen idéhistorie, vitenskapstudier og miljøhumaniora framstår Hallands kapittel «(V)endepunkt» og Poppes kapittel «Å ikke redde verden» som de to svakeste i boka. Kort oppsummert plages kapittelet av en innledning som setter de kunstneriske premissene over den faglige analysen. Videre preges kapittelet av en generøs bruk av faglige begreper og vendinger som kan gi mening innenfor Hallands fagkrets, men som ikke er lett lesning for en som befinner seg utenfor. Dette er problematisk når kapittelet befinner seg i en så faglig bred bok. Sentralt i kapittelet er begrepsparet «plastikk», som materialitet, og «plastisitet», som egenskap. Sammenhengen mellom disse kommer ikke tydelig fram, når plastisitet for eksempel brukes om en ung hjernes tilpasningsdyktighet. På ett nivå ser jeg at det kan være noen gode poeng i denne artikkelen, spesielt når det gjelder sammenhengen mellom brudd og kontinuitet i plastikken. Dessverre gjør kombinasjonen av faglige selvfølgheter og kompleks argumentasjon at disse poengene ikke kommer tydelig fram for en leser som ikke er godt fordypet i estetikkens metafysikk.

Kapittelet «Å ikke redde verden» framstår som det største fremmedelementet i boka, rent faglig sett. Popp gjør noen interessante betraktninger rundt dilemmaet som utspiller seg i møtet mellom oljeindustri og klimapolitikk. Dessverre framstår hoveddelen av kapittelet som et personlig manifest om hvorfor forfatteren har valgt å melde seg ut av det norske forbruksamfunn og flytte til Uruguay, for å bli selvstendig bonde. Kapittelets faglige relevans blir dermed uklar. I tillegg framstår det som et merkelig redaksjonelt grep at nest siste kapittel i boka har den mest fatalistiske tonen. Det siste kapittelet, hvor Bjerregaard diskuterer formidlingsspørsmål kan til en viss grad sees som en oppsummerende konklusjon av bokas formål, men den lar også Popp perspektiver bli hengende i lufta, som en slags en åpen slutt. Dette kan for så vidt godt ha vært redaktørenes intensjon, men når Pops argumentasjon også er forholdsvis individualistisk – det er hans løsning og hans personlige vurderinger – framstår problematikken *Kollaps* adresserer kanskje i overkant fragmentert.

I tillegg biter jeg meg merke i at de to mest velkjente forfatterne, Thomas Hylland Eriksen og Dag O. Hessen, er gitt kapitler lengst fram i boka. Det kan virke som om at dette er gjort for å friste leseren til å kjøpe boka. Heldigvis er ikke *Kollaps* avhengig av disse kjente navnenes faglige tyngde for å være kurant. Eriksen og Hessen er gode skribenter, men de mest interessante, nye tankene kommer likevel lenger bak i boka, som jeg vil diskutere i mer detalj under. Videre er det også en kjønnsmessig skjevhet i boka, med 15 mannlige forfattere og tre kvinner. Etersom boka ikke direkte diskuterer kjønnsproblematikk (i møte med kollaps?) framstår ikke dette som veldig problematisk, men man kan lure på om kjønn er tatt med i betraktning i den redaksjonelle prosessen.

Men alt i alt står *Kollaps* støtt

Kollaps presenterer flere perspektiver som er fortjener en utførlig diskusjon. Jeg vil kun ta for meg noen her, som illustrerende eksempler på bokas analytiske dybde. Det første er spørsmålet om en kollaps nødvendigvis betyr en slutt. Vil, for eksempel, omfattende klimaendringer på et verre nivå enn det vi håper på, føre til historiens slutt? Som redaktørene påpeker innledningsvis, har «antropocen» to motstridende temporale logikker innbakt i seg: det er det foreslåtte navnet på en geologisk epoke og det er et nåtidig krisebegrepet. Det stemmer at begrepet «antropocen» kan kaste lys over hvordan handlinger i vår tid har en framtidssdimensjon, men likevel er den geologiske dimensjonen ved begrepet dominerende. Det er flere som har argumentert for at antropocen-begrepet fører til reduksjonisme, eksempelvis vitenskapsteoretikeren Donna Haraway (2015). På den ene siden, som redaktørene påpeker, kan vi ikke klandre hele menneskearten (*antropos* betyr jo menneske) for de industrielle og kapitalistiske endringene som har ført til den antropocene tidsalder. På den annen siden er det ekstremt lange tidslinjene i en geologisk epoke. Disse kan sette standarden for diskusjon om klimaendringer i en tidsskala så stor at menneskets tid på kloden blir mikroskopisk. En slik, ukritisk omgang med antropocen-begrepet kan dermed føre til at menneskenes historie, om ikke avsluttes, så i hvert fall, ironisk nok, blir usynlig i det store bildet. Denne konsekvensen er i liten grad drøftet av redaktørene, men er noe Scott Hamilton nylig har

påpekt (2018).

MER OM ANTROPOCEN: [Sjokket frå eit epokeskifte](#) • [Antropocen: Om natur og den frie vilje](#)

Videre gjør sosialantropolog Dalsgaard et godt poeng ut av at kollaps på engelsk kan knyttes opp mot kommensurabilitet, altså at to ulike fenomener kan måles med samme standard. Dette bruker han til å beskrive en sammenblanding av naturvitenskap og samfunnsøkonomi som har ført til klimakvoter som en slags universell målestokk på klimatiltak, på tvers av natur og samfunn. En slik sammenblanding kan vi se i lys av en artikkel av Helge Jordheim og Einar Wigen (2018). Jordheim og Wigen argumenterer for at krisebegrepet ser ut til å dominere vår samtids tidsforståelse, og at spesielt klimakrisen opererer som et ordnende element som analytisk samordner vår tolkning av ulike utviklinger i samfunnet.

Andre interessante perspektiver er Holms anvendelse av vitenskapsteoretikeren Jean-Pierre Dupuys begrep *loop time* i sin diskusjon av profetier. *Loop time* blir av Holm presentert som den dialektiske og sykliske siden ved framtidsprefetiens forhold til nåtidens handlinger. Begrepet blir dermed et nyttig verktøy for å forstå mer eller mindre vitenskapelige prediksjoner om kollaps. I tillegg er Sørensens utlegning om atomavfallets framtid et godt eksempel som faktisk til en viss grad gjør det mulig å forestille seg «dyp tid», altså lange geologiske tidslinjer. Også Bjerregaards kapittel presenterer interessante perspektiver på kollaps. Begrepet beskriver her samtidens utfordringer og blir et verktøy som muliggjør innovative formidling. Kanskje kan en kollaps av både kronologi og disiplinære skillelinjer på Kulturhistorisk museum synliggjøre nye logikker som vi kan bruke i møte med samtiden og framtidens kollapser?

Kaleidoskopet, sett under ett

Redaktørene Bjerregaard og Kverndokk har utført oppdraget de satte seg fore. *Kollaps* er et kaleidoskop av en bok som reflekterer mange ulike måter å leve med, fortelle om og forestille seg sammenbrudd av ulike slag. Selv om boka ikke opprettholder den samme faglige styrken og formidlingsevnen i hvert eneste kapittel, er den samlet sett god. Den presenterer et spenn av faglige innfallsvinkler som gjør at en leser interessert i tematikken vil finne noe det er verdt å lese, uansett fagbakgrunn. I tillegg vil en leser som har tid og engasjement nok til å lese alle kapitlene få en syntese av inntrykk og perspektiver som fort kan inspirere til ny og innovativ tenking i møte med kollapser, enten de er små eller store.

Litteratur:

Chakrabarty, Dipesh. 2009. «The Climate of History: Four Theses.» *Critical Inquiry* 35 (2): 197-222. <https://doi.org/10.1086/596640>.

Hamilton, Scott. 2018. «Foucault's End of History: The Temporality of Governmentality and its End in the Anthropocene.» *Millennium: Journal of International Studies* 46 (3).

<https://doi.org/10.1177/0305829818774892>.

Haraway, Donna. 2015. «Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin.» *Environmental Humanities* 6: 159-165.

Jordheim, Helge, and Einar Wigen. 2018. «Conceptual Synchronisation: From Progress to Crisis.» *Millennium* 46 (3): 421-439. <https://doi.org/10.1177/0305829818774781>.